

Lengyel Zsolt:

Magyar Asszociációs Normák Enciklopédiája I.

Tinta Könyvkiadó, 2008. (526 p.)

Lengyel Zsolt négy évtizedes nyelvészeti, pszicholingvisztikai munkásságának legújabb eredménye a napokban megjelent enciklopédia, amelyet a szerző abban a reményben ajánl a XXI. valamint a XXII. század olvasóinak figyelmébe, hogy a mű hozzájárul a XXI. század első évtizedében élő magyar 10–14 éves gyermekek gondolatvilágának, kultúrájának jobb megértéséhez.

Mentális lexikonra vonatkozó kutatásokat egynyelvű (magyar) adatközlők részvételével eddig nem sokan végeztek (vö. a gyermeki szókinckutatásra: Kenyeres 1926, Cser 1939, Vértes O. 1955, S. Meggyes 1971; a szóasszociációk tükrében: Papp Ferenc és Lengyel Zsolt szólistája alapján Balló 1983, Jagusztinné 1985; önálló kutatással Gósy 1998, Gósy–Kovács 2001). Kétnyelvűek között végzett szóasszociációs tesztek eredményeit publikálta Jarovinszkij (2000) és Navracsecs (2001, 2004, 2007). Ezek a vizsgálatok elsősorban nyelvészeti jellegűek, és azon kívül, hogy feltérképezik a mentális lexikonban tárolt egységek közötti kapcsolatokat, arra szándékoznak rávilágítani, hogy a nyelv mint rendszer, valamint a nyelvi jelek között fellépő jelentéviszonyok miként befolyásolják a tárolt információk rendeződését. Mindezidáig a kutatók olyan következtetéseket tudtak levonni, hogy a gyermek mentális lexikonjának rendezettsége eltérő jellegű a felnőttétől. A gyermekek elsősorban szintagmatikus kapcsolatokat építenek ki a tárolt egységek között, felnőttkorra azonban ezek a kapcsolatok átrendeződnek és inkább paradigmatis jelleget öltenek. A szemantikai alapú, azaz a felcserélhetőségen alapuló paradigmatis tárolási elv érvényesül az egynyelvű és a kétnyelvű mentális lexikonban is. A másik nagy rendező elv lineáris, tehát az egyes egységekkel történő szókapcsolatok, szintagmák létrehozását mutatja. Az ilyenfajta rendeződés elsősorban gyermekkorban és a késői kétnyelvűek esetében jellemző, illetve olyan egyéneknél, akik nem mondhatók stabil kétnyelvűeknek, mivel a második nyelv elsajátítása még folyamatban van. A tárolási mechanizmusokat számos tényező befolyásolja: a nyelvsajátítás módja, a szó gyakorisága, hangzása, de mint az utóbbi vizsgálatokból kiderült, a szófaja is. A nyelvészeti alapú kutatások azonban nem tértek ki teljes mértékben az összes adat elemzésére, hiszen az asszociatív memória aktiválhat olyan elemeket a szóasszociációs teszt során, amelyeknek semmilyen nyelvi vonatkozásuk nincs a hívószóhoz. Ezeket a válaszokat 'asszociatív' vagy 'egyéb' válaszként szokás kategorizálni. Az ilyen jellegű válaszok az adatközlő lelki állapotáról, kulturális ismereteiről, encik-

lopédikus tudásáról, személyes élményeiről stb. árulkodnak, ezért az elemzésüknek nem nyelvészeti, hanem inkább pszichológiai, szociálpszichológiai jelentőségük van. Az itt bemutatásra kerülő kötet lényegesen eltér az eddig publikált, mentális lexikonra, szóasszociációkra vonatkozó tanulmányoktól, vizsgálatoktól.

A Magyar Asszociációs Normák Enciklopédiája I. – a szerző szándékai szerint – egy hétrészes sorozat első kötete. Lengyel Zsolt kutatása az utóbbi években arra irányul, hogy különböző (egyválaszos és többválaszos) asszociációs tesztekkel felderítse a kisvilágokat, amelyek a 10–14 éves gyermekek mentális lexikonában állnak össze, körvonalazódnak. Elemzésének célja, hogy leírja, és annotációkkal lássa el a hívószavak és a válaszsavak közötti viszonyt, amelyet nem csak rendszernyelvészeti, hanem használatnyelvészeti szempontból is értékel. A további kötetek részben az 1983-ban (Balló Larissza) és 1985-ben (Jagustinné Újvári Klára) megjelent vizsgálatok eredményeit bővítik ki Lengyel Zsolt adataival és annotációival, részben pedig az 1939-ben Cser János által végzett vizsgálat megismérlésének eredményeit publikálják. A szerző mind saját kutatásában, mind pedig az ismételt vizsgálatokban jelentősen megnövelte az adatközlők számát, így lehetőséget ad a norma jelleg kialakítására. A populáció nagyobb mérete következtében nem kizárólag az egyes válaszok száma nőtt, hanem a válaszok tárháza is szélesedett.

A kötetet egy rövid leíró fejezet nyitja, majd a vizsgálat módszertanáról olvashatunk részletesen. Lengyel Zsolt hangsúlyozza, hogy nem csupán grammatikai jellegű (paradigmatikus és szintagmatikus) viszonyokat keres a válaszokban, hanem a hálózsemléletet, a kisvilágok kialakulását kívánja bemutatni. Leírja, miért nem elégti ki a grammatikai jellegű megközelítés: fejlődés-pszicholingisztikai okai vannak annak, hogy kora gyermekkorban többnyire szintagmatikus kapcsolatok alakulnak ki a mentális lexikonban, és csak később történik meg a szintagmatikus/paradigmatikus váltás, amikortól már inkább a paradigmikus kapcsolatok a jellemzők a lexikonban található elemek egymáshoz viszonyulásában és tárolásában. A kisvilágok feltárása gyakorlatilag az asszociatív – tisztán nyelvészeti kategóriákban nem leírható – válaszok közzététele. A mentális lexikonban tárolt információ tartalmazza az egyéni tudást, tükrözi a közös kulturális tudást. Az, hogy az egyén miként ismeri meg az őt körülvevő világot és miként tükrözteti a tudatában az objektív valóságot, megjelenik az egyes hívószavakra adott válaszokban. A szerző példaként hozza fel az *anya*, *apa*, *szülő*, *család*, *gyerek* hívószavakra adott válaszok hálóját és az abból levonható következtetéseket. Mindez hasznos olvasmány lehet pszichológusoknak, szociológusoknak, családterapeutáknak, pedagógusoknak, nevelési tanácsadóknak dolgozóknak stb.

Az Enciklopédia I. kötete 1100, különböző településekről származó, 10–14 éves gyermek 198 hívószóra adott válaszsavait tartalmazza. A hívószavak megegyeznek

az 1983-as (Balló Larissza) és 1985-ös (Jagusztinné Újvári Klára) vizsgálatok hívószavaival. A hívószavak alfabetikus sorrendben követik egymást külön oldalakon. A válaszcavakat a szerző csökkenő gyakorisági sorrendbe rendezte, szófajukat megadta. Egyes kulturális reáliákat csillaggal jelölve a szöveget végén magyaráz (pl. *Tankcsapda** – ’magyar rock-együttes a XX. sz. végén’). A kötet második felében Lengyel Zsolt az összes hívószóra adott összes választ rendezte alfabetikus sorrendbe, és jelöli, hogy mely hívószóra (hívószavakra) jelent meg az adott válaszcav. A könyv utolsó hat oldalán található – külön gyűjteményben is – a műveltségi szókinccshez tartozó válaszcavok (civilizációs, földrajzi, irodalmi, kulturális, történelmi, zenei reáliák), amelyek a releváns hívószónál megjelentek, és magyarázatot is kaptak. A jövő olvasói számára talán ez a rész lesz a legérdekesebb. Ezeknek segítségével ismerhetik meg azt a kulturális közeget, amelyben a mai 10–14 évesek élnek.

A kötet szerkesztését és kiadását a Tinta Könyvkiadó vállalta. Tetszetős, átlátható kivitelezés, amelyért a szerkesztőket köszönet illeti. A szótár anyaga elektronikus formában is elérhető a: www.tintakiado.hu/asszociaciok linken.

Ajánljuk a *Magyar Asszociációs Normák Enciklopédiáját* mindazoknak, akik számára érdekes a mai világ tizenéveseinek gondolkodásmódja, világlátása, érdeklődése. A könyv minden bizonnyal hasznos szógyűjtemény a nyelvészeken kívül a pszichológusok, szociológusok, szociálpszichológusok, pedagógusok és kulturális antropológusok számára is.

NAVRACSICS JUDIT

IRODALOM

- BALLÓ LARISSZA 1983. *Magyar Verbális Asszociációk 1.* Szeged: JGYTF.
- CSER JÁNOS 1939. *A magyar gyermek szókinccse.* Budapest.
- GÓSY MÁRIA 1998. Szókeresés a „mentális lexikonban” *Magyar Nyelvőr*, 122. 1998/2: 189-201.
- GÓSY MÁRIA – KOVÁCS MAGDOLNA (2001). A mentális lexikon a szóasszociációk tükrében. *Magyar Nyelvőr*, 125. 2001/3: 330-353.
- JAGUSZTINNÉ ÚJVÁRI KLÁRA, 1985. *Magyar Verbális Asszociációk 2.* Szeged: JGYTF.
- JAROVINSZKIJ ALEKSZANDR 2000. Asszociatív és denotatív jelentés elsajátításáról kétnyelvű gimnazistáknál. In: Lengyel Zs., Navracsecs J., Nádasi E. (szerk.): *Alkalmazott Nyelvészeti Tanulmányok. Közép-Európa.* IV. Veszprém: VE Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék. 139-145.
- KENYERES ELEMÉR 1926. *A gyermek első szavai és a szófajok fellépése.* Budapest: Atheneaeum.
- NAVRACSICS JUDIT 2001. Kétnyelvűek mentális lexikonának jellegzetességei. *Alkalmazott Nyelvtudomány*, I/1: 51-61.
- NAVRACSICS JUDIT 2004. Kapcsolatok a kétnyelvű mentális lexikonban. In: *Modern Filológiai Közlemények*, VI/1. Miskolc: Scholastica. 21-33.
- NAVRACSICS JUDIT 2007. *A kétnyelvű mentális lexikon.* Budapest: Balassi Kiadó.
- S. MEGGYES KLÁRA 1971. Egy kétéves gyermek nyelvi rendszere. *Nyelvtudományi Értekezések* 71. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- VÉRTES O. ANDRÁS 1955. *A gyermeknyelv.* Budapest.

*Navracsics, Judit***Encyclopedia of Hungarian Norms of Associations**

In the first volume of EHNA, Zsolt Lengyel publishes the material of the bound, one-word association study of 10-14 year olds. Data was collected between 2004 and 2006. 1100 children from Budapest, Hajdúnánás, Hatvan, Tapolca, Veszprém and from different villages were involved in the study, in order to gain as finely structured material as possible on one hand, and to get as close to the norms of 10-14 year olds as possible, on the other. An overall (grammatical, semantic, and pragmatic) annotation was provided to describe the relations between stimulus words and responses. Lengyel, thus, ceased the bias of the narrowing mainly to the grammatical relation (i.e. paradigmatic and syntagmatic associations) when characterizing the links between stimulus words and responses, and the wordlist-like enumeration of response words. Against the mainly grammar-oriented characterization, the author stands up with mainly developmental psycholinguistic and sociolinguistic excuses. Since the lexical data is organized into smaller or larger groups, they can be studied according to the features of small worlds. Also, mother tongue education can benefit greatly in many respects as the active vocabulary of 10-14 year olds can be studied in a reliable way (there are 212,665 tokens and 10,086 types available in the corpus).